

חיים סלע- 1990 מראיינת רחל מצר תמלול נירה פנסו

נולדתי בעיר קטנה בהולנד. עשרים אלף תושבים. עם כמה אלפי יהודים. בית כנסת, כן. אבא ואימא, הייתי בן יחיד. אמנם היינו תאומים אבל החלק הנשי לא חי. זאת אומרת – נשארתי לבד. הלכתי לבית ספר מיוחד לילדים, בעצם לא בשביל הכסף שלנו – זה היה בסביבה שלנו, חינוך מיוחד, עשו כיתות קטנות שכל ילד היה יכול לקבל את הכי טוב. רצו שנהיה... זה באמת היה בית ספר מיוחד מאוד, קרוב לבית שלנו. עברנו כמה פעמים באותה העיר למקום יותר נחמד, היה חוסר דירות באותה תקופה שאני נולדתי, ב-1910. חיכינו תקופה עד שתתפנה דירה באותו חלק של העיר. הפנו אותנו משכונה יותר טובה לפחות טובה, אבל פחות או יותר. כמו לכל הילדים לא היה הרבה, ב-1910, עוד לא הייתה מלחמה. מה אני זוכר מ-1910, שהייתי בן 5-10, משהו כזה. על תנועה עוד לא היה מדובר בזמן הזה. אבל ההורים שלי היו ציונים מבטן ומלידה אז, כבר בזמן הזה. זאת אומרת שספגתי קצת מזה, ברגע שיכולתי ללכת לתנועה, כשהייתי בן 12. שמעתי על פלשתינה, מה שהיה בהיסטוריה של הארץ. אמנם הייתי גם בבית ספר יהודי, כן? אבל ברגע שהגעתי לגיל של הצטרפות לתנועה הלכתי לשם. ומשמה ההיכרות הראשונה של ההורים של יהודה קידר. הם היו הקרובים הכי טובים שלנו, אבא ואימא שלו. ספגתי גם הרבה חוכמה כי הייתי תמיד תלמיד חלש מאוד והוא היה התלמיד, אמנם קצת יותר מבוגר ממני אבל ניסה בכל כוחו ללמד אותי משהו. מתמטיקה, פיזיקה... (לא שומעים)

ב-1934 הגעתי ארצה, זאת אומרת הייתי בן 24. זה היה ברור במשפחה שלנו שברגע שמתחילים בגרמניה העניינים האלה, ב-1930 כבר, כן? הלכנו להכשרה, עשיתי כל מה שיכולתי בשביל ההכנה שלי. עברתי כבר בית ספר תיכון, והייתה לי תכנית ללמוד חשמלאי. הייתי מסתובב עם עגלה וצינורות ומציע את שירותי. חברים שהכרתי מבית הספר כל הזמן שאלו אם למדתי אבל אני לא למדתי כלום, טיפש לגמרי, אבל אחר כך כבר לא שאלו. וכל ה... הלכו בעקבותי, כולם הולנדים, כן?...

אני זוכר שאבא כבר לא היה, הוא נפטר כשהייתי בן 14. אז הייתי רק עם אימא. קיבלתי 12 לירות לקניות ועם זה עליתי ארצה. קצת פקעלאך. היו לנו 10 שנים ילדים מהודו ההולנדית כדי ללמוד בבית הספר. ההורים היו בהודו ההולנדית ואת הילדים שלחו להולנד כדי ללמוד, אז הם באו אלינו. לנו היה מקום, ואימא חיפשה גם פרנסה אז לקחה אותם אל הבית. היה בן אחד ושתי בנות. זה היה מצוין בתור ילד יחיד. אז מאלו עלו כבר ארצה לפני, זאת אומרת שהמקום הראשון שיכולתי ללכת להתקבל היה אצל אחד מהילדים האלה, שגרו ברחובות. לא היה לי מישוהו שהכרתי בכלל בארץ ישראל. ישר מהאנייה ביפו ומשמה באוטובוס לרחובות. ה-12 לירות האנגליות עפו ישר מהכיס שלי ולא נשאר לי שום דבר. לא פרטה. נשארתי אצלו רק לרגע להתאקלם, והם נתנו לי כתובות של הקונסול בחיפה, ועוד כמה... הולנדים במקום אחר ואחרי כמה שבועות קיבלתי קצת כסף מהם ונסעתי לחיפה. זאת הייתה ההתחלה, שם הייתי צריך לעמוד על הרגליים שלי ולהכיר סביבה לגמרי אחרת. באתי לקונסול שיעץ לי – אם אתה חשמלאי או משהו דומה לזה אז אני אכניס אותך לחברת החשמל. אז התחילו לבנות את תחנת-נמל חיפה. הכניסו אותי לבנייה, חפירה בחולות שליד הנמל בשביל כבלים חשמליים וכל מה שצריך. משם הכניסו אותי פנימה, לקדוח חורים בקירות וכל מיני דברים – בשביל בן אדם שלא ידע שום דבר הצטרפתי בעל כורחי ללמוד אידיש. הפועלים היהודיים שם בנמל דיברו רק באידיש. לא ידעתי שום דבר באידיש. הרבה דברים שאני לא זוכר אותם אבל התגברתי עליהם. לקונסול היה משרד בעיר, היו לו שם חדרים מיותרים, אז שמה הוא הכניס עוד הולנדי אחד שבא יחד אתי לחדר 6 על 8, שתי מיטות הוא השיג לנו. אנחנו הכנסנו את כל המזוודות מה שהיה לנו ואת האופניים לתוך החדר הזה. עד שמצאנו חדר יותר נוח בעיר, בכרמל כבר. גרנו גם עם 40 עולים חדשים בחלק התחתון של העיר, יש ליד הנמל, היה בתים ישנים שהיו שם מיטות באולמות. שום דבר לא היה לעצמנו. בכל אופן הייתה לנו מיטה וגג מעל ראשנו, עד שמצאנו את הקונסול הזה. מהקונסול לא לקח הרבה זמן, אני חושב שנתיים שגמרו חלק גדול מתחנת החשמל ואת הפועלים הסתמיים כבר פיטרו אז גם אותי. הוא קיבל כבר עבודה כפקיד עם הקונסול, הוא גם החליף את מקומו של הקונסול בזמנו. עוד ביקרנו זה את זה, עד שעברתי מחיפה לאיזה מקום שהגיעה אליו קבוצה של יהודים הולנדים. זיכרון יעקב. במקום להסתובב בחיפה לעצמי, לא מצא חן בעיני, אכלתי ולא אכלתי, אם היה לי כסף אכלתי חתיכת בשר, אם לא היה לי אכלתי אורז וסתם בלי שום דבר, אז היה מספיק.

קשר עם אימא? היה כן-כן. מפני שאני העברתי את אימא כשהיא גרה עוד בהולנד לפני המלחמה לפלשתינה. יחד אתי. שהיא תגור אתי ונראה איך נסתדר. זה עשיתי אצל מכירים פה בחיפה עוד. היא

גם הכירה מכירים ושכרה איזו דירה. את מקום הדירה אני כבר לא זוכר. כמה שנים זה הלך עד שהיא הרגישה שבעצם לי לא היה מקום. לא מקום עבודה ולא מקום בכלל, ואני מפריע לה. היא לא יכלה ללכת לאן שאני רוצה ללכת והחלטנו להיפרד זה מזו. זאת אומרת, הכוונה הייתה טובה אבל עם אימא בידי זה לא הלך. אז נפרדנו. היא חזרה להולנד בחזרה ושמה תפשה אותה המלחמה. אלא מה שהיה לה שכל – עשו העתק מהסרטיפיקט שלה ואת זה היא סחבה אתה כל הזמן. הכניסו אותה לברגן בלזן וזה היה עוד איכשהו, ומשמה ב-1944 שיחררו אותה עבור הגרמנים ששהו בארץ. חילוף שבויים. זאת אומרת הסרטיפיקט הציל אותה, והחלפת השבויים. הייתה זו קבוצה גדולה מהקיבוץ שהוחלפה, ינקל, פרומט ושולמית בן דרור ודיני, כל אלה הגיעו ב-1944. אני נשארתי כאן, שמעתי מההולנדים ועברתי ישר, כתבתי עוד מכתב שאני רוצה להצטרף אם הם מוכנים לקבל אותי. עם כפייה על הראש כמו שלבשו בזמנים ההם חשבו שאיזה ערבי מגיע. לא הכירו אותי ולא הכרתי אותם. שמעתי מהם, הייתי כאן מ-1934 והם עלו יותר מאוחר. אף אחד לא דיבר על בתים. התקבלתי ונכנסתי ונשארתי. שמה הכרתי את האחות של שולה, אבל היא לא נשארה הרבה זמן שם. את ההולנדים, חוץ מיצחק סלייפר – אף אחד לא הכרתי. עבדתי שם או על הכבישים או בפרדסים. מצאתי גם פרנסה אחרת – עבדתי בתור צבעי אצל כל מיני אנשים שהבית שלהם היה צריך צבע. אז עבדתי שם. מזיכרון יקרב עברנו לנטעים, להתיישבות. קיבלנו שם אדמה ובתוך המושב היו בתים בשביל קבוצה גדולה. שמה עבדנו. שמה קיבלנו באיזה יום בהיר בקשה מהולנד לאיזו בחורה שרוצה להצטרף אלינו. עשינו שיחה, למה לא. היא רוצה לשלם על כל מה שרצתה, בקיצור היא באה, והאחות שלה הייתה כבר אצלנו לכמה חודשים ועברה מפה כבר. את האחות שלה לא יכולתי לראות. אז אני היה לי עם כל החברים להחליט אם לקבל אותה או לא. אני החלטתי חד וחלק – אני לא רוצה לראות את האחות התאומה של ההיא, ...

היא הגיעה אחרי חודשיים, עם בגדים של כל מיני חברים אחרים, לא היה לנו, ונעליים והכול, ודברים יפים שמהולנד עוד היה מותר לקחת. ... התחתנה אתי. מאז אנחנו ביחד. ביחד הקמנו אוהל קטנטן עם מנורת פנס, לא היה אז חשמל עוד, חוץ מחדר האוכל, אני עשיתי סידור שיהיה לנו בלילה באוהל קצת אור בשביל לראות. לקרוא לא. בשביל זה הצטרכנו ללכת לחדר האוכל. ובתור קוריוז – היות ואנחנו קיבוצניקים, ויצחק סלייפר היה עוד קיבוצניק גדול מכולנו, היות ואני בעצמי קניתי פנס הייתי צריך לתת לרחל הוימן שהיא על פי רוב שכבה במיטה חולה, את הפנס שלי. ככה זה בקיבוץ – אם יש כבר מישהו שהשיג משהו ויש מישהו חולה צריך לתת מזה. זה היה ההתחלה.

ב-1940 הגענו כבר מנטעים לחוליות, למרות ההתנגדות של יצחק סלייפר ואחרים שלא יבואו הילדים. לנו לא היה שום דבר, היה לנו גן-ירק, ובשביל הפרנסה שלנו הלכנו לעבוד בפרדסים. כל הפרדסים הגדולים וכל הפרדסנים הגדולים היו מסביבנו. זו הייתה עבודה – לא הצטרכנו לחפש עבודה. ואז היה זמן שבאמת חיפשו עבודה עברית. בשביל סכום של 20-10 גרוש הלכנו לעבוד אצלם. אם ישבנו פתאום הופיע איזה פקיד ואומר יאללה-יאללה לעבוד. אז אשתי הנחמדה, עוד לא ידעה עברית, רק כמה מילים, אמרה – מה אכפת לך. היו משגיחים נחמדים, היו מזופתים, כן? היינו בחורים עם מעדרים, היו בחורות בקטיף, לפעמים אנחנו גם בקטיף, עובדים בנטיעה, בקטיף, טוב, הבאנו בכל אופן כסף הביתה. ואז באה המלחמה, ב-1940. כן?

אני לא זוכר איך זה היה בדיוק. אני מתאר לי שבהתחלה הכול עוד הלך רגיל, אחר כך באו חבר'ה שלנו שקיבלו סרטיפיקטים, שקיבלו עבודה בעיר, כן? חיפשו גם כן הולנדים שיוכלו לעבוד במחנות צבא של האנגלים והאוסטרלים. שהכול מסביב היה, בחולות שמה. אני קיבלתי עבודה בחברה של סרטים. היה סינמה בכל המחנות האלה והצרכתי להקריין סרטים בערב, כן? בשביל החיילים האוסטרלים. זה נתן לי הכנסה טובה. וגם כל הדברים שכמעט לא היו לי אז קיבלתי במחנות האלה. כולל...

הבחורים נשארים בנטעים והבחורות עם חלק מהבחורים עוברים לחולה. אני לא הייתי בהתחלה ואני חושב ששאלה גם נשארה עוד זמן מה בנטעים. עד שעברנו, עד שחילנו את נטעים, כן?

ש: מה הייתה העבודה הראשונה שעשית? אתה עובד בגן הירק?

לא! מה פתאום! אני הייתי הבן-אדם המכני הראשון שבחולה. אף אחד לא היה חשמלאי, לא היה אינסטלטור, לא היה בנאי ולא שום דבר, זאת אומרת, אני הייתי הכול. בניתי תנור בשביל מאפיה, בשביל שפרה, מבוי וסיבים. כל אחד למד מהשכנים, אף אחד שבא כן בישוב לא ידע מאומה. אז

הצלחנו ללמוד מהשכנים איך בונים תנורים לאפייה. איפה קונים בכלל צינורות ברזל, חוטי חשמל עוד לא היה בכלל, לא היה חשמל. היה לוקס. גם למדו להדליק מנורות לוקס בשביל חדר האוכל. ומנורות נפט בשביל החדרים. חדרים בהתחלה היו מחולקים. חדרים לא היו מספיק אז כל משפחה קיבלה לחדר רווקים, או משפחה שנייה, אז חילקו את החדר של 3 על 4 עם וילון באמצע, עם הרגליים נגד הווילון. לא ידענו אחרת. עד שהייתה התקוממות. אחרי כמה שנים הייתה התקוממות על מצב החדרים. אז התחלנו לבנות. אז גרנו גם בבתים חצי-גמורים, עם רצפה, בלי רצפה, עם או בלי דלת, אבל הקמנו. העיקר להסתלק מהחדר המחולק. זה היה כל כך פשוט בזמן ההוא, בכל הארץ היה המצב הזה. לא אותו הדבר, אבל פליטים שהתחילו במחנות, אוכל לא היה, אף אחד לא עשה לו בגדים, זאת הייתה ארץ אחת, כמו שהתחילו באמריקה. התחילו משום דבר. היה פשוט, הגעת הנה – אז זהו. הצלחתי לקנות ברז, הייתי צריך לבנות מחסן, והכול היה אצלי. מבוקר עד ערב בלבד לי את המוח כמובן, תבוא רגע לתקן את זה, תבוא לתקן את זה, זה אני הייתי, חיים סלע שהלך על המים, על החשמל, על אפייה, כל מה שהיה צריך לתקן. בזמן הזה גם בעז עזר לי. הוא היה כמה שנים אצלנו. אבל עבודות שחורות אני עשיתי כל הזמן. ...איך הכניסו בכלל את התנורים בארץ הזאת שאי אפשר לעבוד אתם, אינני יודע. כל מה שהיה אפשר נכנס. זה הכול עוד לפני חשמל, כן?

אינני יודע מתי החשמל התחיל, רצינו לעשות איזה כנס על זה כשאמנון ארבל היה כאן. נשכח כנראה. הרבה נשכח. ... אז כבר היו יותר אנשים כמוני, העבודה לא הייתה רק עלי כמו בהתחלה. כבר היה שלמה קגל, כן? הוא גם היה אחד מהראשונים. הוא היה הלוא בחדר משפחה מפורסם על יד הבניאס. שבחורף היה צריך לרוץ מהמים שהתחילו לעלות. אנחנו עברנו הרבה מקומות לינה, בתוך בתי ילדים ותינוקות. ובתים לא גמורים. רק כדי לחפש קצת פרטיות, כן? לא עזר שום דבר.

החיים שלנו השתנו לגמרי אחרי 1944 אחרי שאימא שלי הגיעה, אז היינו משפחה גדולה עם כל הצרות וכל הטובות שבזה. טוב שבזמן שסבתא באה היא הייתה ביחד עם כל מיני סבתות, כן? זאת הייתה הצלה מפני שרק אתנו להיות היה קשה ביותר. היא לא דיברה את השפה ואם היינו צריכים לדבר אתה בהולנדית דיברנו בעברית, והפוך. והילדים לא הבינו שום דבר או לא רצו להבין שום דבר, טוב. זה לא פשוט. אבל היא הצטרפה להסתדר עם הסבתות. כמה שהיה באפשרותנו לעזור לה. גם אבא וגם אימא היו קשורים מההתחלה עם הציונות. בשבילם זה לא היה שום דבר זר. כן? זאת אומרת... אף פעם לא הצטערתי, אבל לא יכולתי לחשוב, שאני מרגיש את עצמי כל כך זר עכשיו, בשנים האחרונות, גם בארץ הזאת, כמו בשנים האחרונות. לא הגעתי בגלל שאין ברירה, אני לא יכול להצטער. אבל לו הייתי היום הבה יותר צעיר, אולי לא מחותן אינני יודע אם הייתי בוחר את הארץ הזאת כדי לברוח אליה, מה שעשיתי אז בכוונה ברורה. לא יודע, זה עצוב. כל יום אנחנו מדברים עם מנחם על זה.

מה נשאר מאז? מה נשאר מהתקוות שלנו מאז? הארץ שלנו, איך הכול השתנה. זאת אומרת לו היינו זקנים כיום, היינו כמה עשרות שנים יותר מבוגרים, הרבה מחשבות היו עוברות עלינו עד שהיינו מחליטים ללכת ל...

חברים? לוקי, מנחם, מוישה ר', פרומט, על מה מדברים? מדברים, על פי רוב בזמנים שקטים יש לנו כדורסל וכדורגל. אני לא משתתף. בימים רועשים אז אנחנו עוברים לפוליטיקה. מה שנשאר מהמחשבות היפות שהיו לנו לפני ארבעים-חמישים שנה. וזה עצוב מאוד. עצוב מאוד. תשמעי, אצלנו עברו שנוררים. את יודעת מה זה שנוררים, כן? ואכלו אצלנו, וקיבלו קצת כסף, וידענו שיש אידיוטים כאלה שלא עובדים, רק מדברים וזה, אבל שזה יעשה לנו את המוות, השמר יחסל לנו את כל התקוות שחשבנו שנמצא כאן. אנשים לא חיים... לפני אלפיים שנה אנשים חזנים וכאלה ניהלו את העם עבדו ביום, כן? ועשו את שלהם בתנ"ך בערב. והממזרים האלה, את שמעת אתמול את הערב חדש? לא? חבל. היה ערב חדש כל כך טוב. עם אילנה דיין. עם ההוא, נו... אמרתי ל... אם יהיה ערב חדש עוד פעם שיקליט.

כמו שאמרתי – לו הייתי צריך להחליט כיום על איזו דרך מהגולה ללכת ולחפש את החיים שלי הייתי צריך לחשוב אלף פעמים אם ללכת בדרך שהלכתי לפני ארבעים שנה. כן? מפני שקיבוץ זה משהו אחר. זו דרך שאם אתה רוצה לבנות משהו אתה צריך לעשות את זה עם אנשים אחרים ביחד, כדי לעבור את הזמנים הקשים, הצעירים של פעם, ולמצוא משען אצל האחרים. אבל באופן כללי – אי אפשר להגיד. טוב, כל העולם ב-20 השנים האחרונות השתנה בצורה כזאת שאי-אפשר כבר... צעירים, אני מתפלא שהם מוצאים עוד את החיים שלהם. איך הילדים שלנו יראו אחר כך את ה... מה

יגידו? זה לא שאני מסתכל על הקומוניזם, כל אקסודוס, כאילו לא היו. יש להם ארץ, ואף אחד לא רוצה לזרוק אותם משם, אבל בכל זאת לו הייתי בהולנד עכשיו או אפילו כמה שנים פחות לא הייתי. אני מבין בהחלט את האנשים שעוזבים. מי שלא יהודי ציוני ממש הוא יגיד מה אני .. משתגעים כאן, לא כדאי לחיות כאן. אדם צריך להיות באמת משהו! עם הרבה מה שהוא! עם הרבה משהו. כדי לחיות כאן.

מה שיש למשק להציע לילדים בעבודה בהחלט פחות מידי. עכשיו אני רואה את זה, אצל האחרים אני רואה מה שאני לא עשיתי טוב. אני עמדתי מוכן ביום ובלילה.

ש: היית צריך להשכיב את הילדים?

ת: החגים המשותפים היו משהו כללי, שמחה ויצירה. וזה עכשיו, כמו שהציונות כבר לא מה שהיא הייתה, גם זה כבר לא מה שהיה. אין כבר, לפי מה שאני רואה מבחוץ, אין כבר את השמחה, כמו שהיה.

כן, אבל כל הילדים שנאו את זה מאז שהיו קטנים, את הפורים הזה. ניסינו בכוח לסחוב אותם לשם.

הילדים שחינכתי גדלו ואני התחלתי לחפש, יכול להיות שזה היה באותם שנים שאני התפטרתי מניהול החשמליה, התחלתי לחפש משהו במקום. זאת אומרת שכבר תקופה שלמה עברה.

לא, היה לי עוד ספר מילדות, כן? כמו כל ילד. בזה התחלתי כדי לראות מה שיש בי. כן? פשוט אז היה לי מה לעשות אחרי העבודה. התקופה עם אימא שלי הייתה תקופה מסוימת, התקופה בלי אימא שלי... אני יודע את כל הדברים הטובים, וזה נותן לי קצת תקווה שבכל זאת מזה עוד יצא משהו.

ש: משפט אחד.

על משפט אחד אני צריך המון לחשוב. זה כמו שאני כותב מכתב לילדים שלי, זה לוקח כמה ימים ואז פתאום זה בא. או זה לא בא, גם זה לא הולך. אני לא יודע, הלוואי שהייתי משהו אחר? כמו ששאלה תמיד אומרת – הלוואי שהייתי בן 18 והייתי חושב על חיים אחרים במקום... דברים לגמרי אחרים הייתי עושה. טוב שבן אדם לא יודע מתי הוא ימות. הסביבה עד כדי כך השתנה שאי-אפשר להכיר את זה. בשביל זה אני מתפלל על כל הילדים שהולכים לצבא. בשבילנו היה הכול פתוח. היה דף נקי. לכן. ועשינו מה שעשינו.